



KONSTANTINAS ANDRIJAUSKAS

Vilniaus universitetas, TSPMI

DABARTINIO IRANO VIETA GLOBALIOJE GEOPOLITINIŲ GALIŲ SISTEMOJE: KOMPARATYVISTINĖ ANALIZĖ

Position of Contemporary Iran in the global system
of geopolitical powers: comparative analysis

SUMMARY

The article is dedicated to the comparative research of geopolitical code, national interests and perspectives of post-revolutionary Iran attaining the status of a regional/global power. By noting the uninterrupted cultural and religious traditions, geostrategic situation, and a huge energy potential, the author contends that Iran has many effective, though largely neglected, means to achieve its most important geopolitical ends, namely, spreading a specific revolutionary panIslamist ideology far away from its borders. The article also analyzes: the strategies applied by the Iranian political regime to expand its influences in the Islamic civilizational space as well as the whole world, the main geopolitical directions of such actions, the search of potential allies, and the supporting armory to achieve the previous. Attention is given to the perspectives of change in the Iranian geopolitical code, the role of the principal global (US, Russia, China) and regional geopolitical actors for the country's strategic problems.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas porevoliucinio Irano geopolitinio kodo, nacionalinių interesų bei regioninės/globalios galios statuso įgijimo galimybių komparatyvistiniam tyrimui. Apeliuodamas į nenutrūkstamas praeities kultūros bei religijos tradicijas, geostrateginę padėtį, milžinišką energetinį potencialą autorius teoriškai grindžia požiūrį, kad Iranas, siekdamas geopolitinių tikslų, turi daugybę efektyvių, dažnai vakariečių nepakankamai įvertintų poveikio priemonių, kuriomis remdamasis gali skleisti specifinę revoliucinę panislamizmo ideologiją ir veikti toli už savo teritorijos ribų. Kartu analizuojamos ir Irano politinio elito

RAKTAŽODŽIAI: Iranas, geopolitinis kodas, islamo civilizacinė erdvė, panislamizmas, revoliucijos eksportas.
KEY WORDS: Iran, geopolitical code, islamic civilizational space, panIslamism, exports revolution.

įtakos plėtros islamo civilizacinėje erdvėje ir pasaulyje strategijos, pagrindinės geopolitinių interesų kryptys, potencialių sąjungininkų paieškos bei pagalbinės priemonės šiems siekiams įgyvendinti. Ypatingas dėmesys skiriamas pagrindinėms Irano geopolitinio kodo kaitos perspektyvoms, svarbiausių globalių (JAV, Rusija, Kinija) bei regioninių geopolitinių veikėjų vaidmeniui sprendžiant Irano strategines problemas.

ĮVADAS

Dėl savo unikalaus kultūrinio, ekonominio, karinio, energetinio, religinio įtakos potencialo Iranas geopolitiniu požiūriu neabejotinai šiandien yra viena svarbiausių ne tik Vidurio Rytų, bet ir visos islamo civilizacinės erdvės valstybių. Šios šalies geopolitinė padėtis, teritorijos dydis bei, svarbiausia, energetinių išteklių gausa lėmė tai, kad ji dar XX a. pirmojoje pusėje tapo galingiausių pasaulio valstybių imperialistinių interesų susikirtimo vieta. Kita vertus, būtent Iranas buvo viena iš nedaugelio Vidurio Rytų šalių, kuri kolonizacijos laikotarpiu pajėgė išsaugoti nepriklausomybę. Remdamasis minėtu amžiais kauptu potencialu po 1979 m. visuotinės revoliucijos Irano valdantysis elitas nuosekliai remiasi panislamistine revoliucijos eksporto ideologija ir pretenduoja į islamo pasaulio lyderio bei jo išskaidytų ir supriešintų jėgų vienytojo vaidmenį. Iraniškasis panislamizmas pastaraisiais dešimtmečiais susiduria ne tik su vesternizaciniu iššūkiu, bet ir sėkmingai konkuruoja su kitomis islamo civilizacinėje erdvėje iškilusiomis panarabizmo ir panturkizmo ideologijomis. Minėtieji veiksniai suteikia straipsnio pavadinime iškelta komparatyvistinei problematikai ypatingą aktualumą, kadangi, daugelio autorių įsitikinimu, Iranas, greta Kinijos ir Indijos, artimiausiu metu atskleis savitą modernizacijos kelią ir, skirtingiems planetos regionams vienijantis civiliza-

ciniu principu, pretenduoja tapti svarbiausia galia Vidurio Rytuose bei islamo bendrijoje (*Ummah*) apskritai.

Prieš aptariant dabartinio Irano aktualijas vertėtų priminti, kad 1979 m. šalyje įvykus visuotinei revoliucijai ir dvasininkui disidentui Ruhollahui Khomeiniui įsitvirtinus valdžioje, naujai įkurta Islamo Respublika iš esmės pakeitė regiono geopolitinę konfigūraciją ir galių santykį. Maža to, nuvertus proamerikietišką Pahlavi dinastijos šachą, Teheranas *radikaliai atmetė vakarietiškos modernizacijos modelį ir pasirinko JAV atvirai priešišką užsienio politikos liniją, neslėpdamas norų tapti ne tik regioniniu, bet ir globaliu geopolitiniu hegemonu*. Todėl straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas ne tik istoriškai besikeičiančiai Irano geostrateginei padėčiai, bet *pirmiausia jo kultūros, religijos bei tarptautinių santykių tradicijų suformuoto geopolitinio kodo savitumui, kuriuo remiantis komparatyvistiniu aspektu siekiama išryškinti specifines šios šalies raidos ir sukaupto potencialo ypatybes, įrodančias ar paneigiančias jos turimų svertų bei priemonių veiksmingumą kovoje dėl įtakos regione ir pasaulyje*.

Dabartinio Irano geopolitinio kodo skirtingų aspektų komparatyvistinė analizė, tarpdalykinės prieigos kartu su modernių metodologijų bei įvairių analizės instrumentų taikymu leidžia atskleisti daugybę įsišaknijusių prietarų ar net ideologiškai tendencingų Vakaruose pa-

plitusių vertinimų, siejamų su šiandieninio Irano geopolitinio kodo problemomis. Būtent nuoseklus ir principingas nacionalinių interesų gynimas aiškiai išskiria Iraną iš aplinkinių valstybių ir parodo Teherano režimą esant racionalų ir pragmatišką, priešingai nei dažnai teigiama Vakaruose ar leidžiama suprasti iš paties dabartinio šalies prezidento Mahmoudo Ahmadinejado skandalingų pasisakymų. Be to, konkretūs geoistoriniai įvykiai, faktai, straipsnyje pateikta jų interpretacija išryškina tiriamos valstybės ir globalaus terorizmo tinklo, atsakingo už 2001 m. tragediją JAV, esminius skirtumus. Irano politinis elitai, kaip ir *Saddamo Husseino laikų Irakas, nėra tiesiogiai susijęs su Al-Qaeda ar kokia nors kita globalaus, apokaliptinio teroro organizacija.*

Straipsnis taip pat yra skirtas Irano galimybėms surasti naujus įtakingus sąjungininkus globalėjančiame pasaulyje, svertams ir instrumentams, padedantiems skleisti specifinę panislamistinę ideologiją ir artimiausioje ateityje įsivyrauti islamo civilizacinėje erdvėje. Iš čia kyla išskirtinis dėmesys istorinės atminties bei patirties poveikiui Teherano geopolitinėms strategijoms bei jų kontekstinei ir lyginamai analizei. Juk Iranas, anot daugelio įtakingiausių civilizacijos teoretikų, yra vienas pagrindinių žmonijos lopščių, iš kurio į įvairius planetos regionus tūks-

tantmečiais sklido įtakos, pakeitusios pasaulio veidą. Todėl tyrime civilizaciniu ir lyginamuoju aspektais analizuojami ne tik Irano santykiai su pagrindiniais globalios geopolitikos veikėjais, bet bandoma išvelgti ir ne tokių akivaizdžių Teherano ryšių su kitomis, paprastai tik iš pirmo žvilgsnio nelaikytinomis itin strategiškai apibrėžtomis regioninėmis valstybėmis.

Analizuojant Irano geopolitinį kodą ir jo sąveiką su kitų šalių nacionaliniais interesais naudojami geopolitiniai, istoriniai, civilizaciniai, komparatyvistiniai, politologiniai, statistiniai šaltiniai. Kartu siekiama didesnio objektyvumo tiriant Vakarų, rusų, iranėčių analitikų veikalus. Tai leidžia kompleksiskai suprasti geopolitinį kodą valstybės, kuri vis dar patiria skaudžias ekonominės izoliacijos pasekmes, tačiau neatsisako ambicijų plačiai skleisti savo ideologinės vizijos bei politinės įtakos. Straipsnyje ypatingas dėmesys skiriamas ne tik sudėtingoms tarpkultūrinėms sąsajoms bei konfliktuojantiems atskirų valstybių nacionaliniams interesams, bet ir statistinei informacijai, kuri leis skaitytojui komparatyvistine metodologija paremtų teiginių pagrindu pabandyti pačiam išvelgti ir objektyviau įvertinti tikrąjį Irano potencialą bei svarbiausias jo geopolitinių įtakų kaitos tendencijas.

IRANO GEOPOLITINIO KODO SAVITUMAS IR PAGRINDINIAI KOMPONENTAI

Priešingai nei dažnai teigiama Vakarų politikos ir net moksliniame diskurse, Irano Islamo Respublika remiasi *racionalia aiškiai suvokiamų savo nacionalinių inte-*

resų gynybos doktrina ir jai pavaldžiomis strategijomis. Šalies geopolitinio kodo komponentai atskleidžia šią pragmatinę, bet kartu ir pakankamai ambicingą

veiksmų tarptautinėje arenoje logiką. Trumpas istorinis ekskursas turėtų padėti geriau suprasti Irano skeidžiamo specifinio islamiškojo mesianizmo priežastis. Kita vertus, Teherano pretenzijų tapti viena galingiausių planetos valstybių ir islamo civilizacinės erdvės centru pagrįstumą bus galima objektyviau įvertinti apžvelgus jo teritorijos, gyventojų, karių pajėgumo ir t.t. kiekybinį bei kokybinį santykį su kitais geopolitiniais veikėjais regioniniame bei globaliniame kontekstuose. Galiausiai ypatingas dėmesys skiriamas Irano hegemoninio potencialo ir strateginės veiklos priemonėms.

Istorinė patirtis, tūkstantmetės civilizacijos tradicijos, išbandyti tarpkultūrinės komunikacijos ir valstybinės organizacijos bei valdymo modeliai neabejotinai įgauna išskirtinę svarbą Irano geopolitiniame kode. Neatsitiktinai analizuojant šios šalies potencialą dažnai pabrėžiama, kad Iranas turi vieną ilgiausių civilizacijos, kultūros ir valstybingumo istorijų pasaulyje. Iš tiesų persų, laikomų tiesioginiais arijų palikuonimis (iš čia ir dabartinis valstybės pavadinimas), valdoma teritorija priklauso žmonijos civilizacijos lopščiui, o kultūra neabejotinai yra viena seniausių ir įstabiausių.¹ Ne mažiau svarbu tai, kad nors Iranas tradiciškai laikomas Vidurio Rytų dalimi, jis nepriklauso arabų pasauliui. Pastarųjų užkariavimus VII a. iraniečiams iki šiol nemalonu prisiminti, nors antrajame arabų civilizacijos klestėjimo etape iraniškasis (persiškasis) substratas buvo ypač svarbus kalifato kultūros raidoje ir Indijos subkontinento islamizacijos procese. Dar daugiau, Iranas yra vienintelė šių islamo tvirtovė. Šiitų dvyliktininkų pakraipa tapo valstybine religija dar XVI a. val-

dant Sefevidų dinastijai. Visur kitur net ir daugumą sudarantys šiitai taip ir liko pavaldūs sunitų monarchams. Kita vertus, pačiame Irane viešpataujantys persai taip pat valdo įvairiausių etnosų ir religijų žmones.² Visa tai skatina šią šalį priskirti ne tik Vidurio Rytų vadinamajai skeveldrų juostai, t.y. etnokonfesinių skirtumų sąlygotai potencialių konfliktų zonai, bet ir valstybėms, atitinkančioms *civilizacinės anomalijos* sąvoką.

Iraniečių pastaruoju metu skelbiamas religinis bei kultūrinis mesianizmas yra geriau suprantamas atsižvelgus ir į tai, kad jų šalis „nuo Aleksandro Didžiojo laikų niekuomet nepriklausė nuo Vakarų valstybių imperializmo, nors kartais tekdavo joms nuolaidžiauti, ypač britams ir rusams.“³ Iš tiesų istoriniai įvairių imperialistinių galių bandymai paveržti Iraną savo įtakai visuomet iššaukdavo ypatingą vietinių gyventojų pasipriešinimą. Šiuo požiūriu itin svarbus buvo 1953 m. faktiškai CŽV suplanuotas valstybės perversmas Irane, žymėjęs šios liūdnei pagarsėjusios amerikiečių praktikos kitose šalyse atsiradimą. Tuomet nuvertus Mohammado Mosaddego, kuris didžiam vakariečių nepasitenkinimui nacionalizavo naftos pramonę, vyriausybę, į Iraną iš trumpalaikės priverstinės tremties remiant Izraelio ir JAV specialiosioms tarnyboms buvo sugrąžintas šachas Mohammadas Reza Pahlavi, vietinio saugumo tarnybos SAVAK vykdomų brutalių represijų, ydingų modernizacijos programų ir didžiąją visuomenės dalį įžeidžiančių ikiislamiškų šventinių praktikų šalininkas. Nenuostabu, jog pirmoji islamo pasaulyje visuotinė 1979 m. revoliucija, remiama itin margos ir praktiškai visą vietinį politinį spektrą atsto-

vaujančių jėgų koalicijos, kone iškart įgavo antiamerikietišką atspalvį.⁴

Šis aspektas naujojoje šalies užsienio politikos doktrinoje buvo tik dar tvirčiau susietas su revoliucijos eksporto bei antisionizmo idealais atsikračius priešiniškais bei valdžioje galutinai įsitvirtinus islamo teisės ekspertų pirmenybės politikoje doktriną propaguojančiam ajatolai Ruhollahui Khomeiniui. Neilgai trukus kilusi vadinamoji Irano įkaitų krizė, t.y. amerikiečių ambasados Teherane užėmimas ir įkaitų paėmimas, tarptautinė politinė bei ekonominė izoliacija bei Irako–Irano karas (beje, vienas baisiausių per visą XX a.) buvo tiesioginiai regioninės galių sanklodos kaitos padariniai. Kiek rečiau pabrėžiama, kad revoliucijos plėtros baimė lėmė ilgalaikę vakariečių ir ypač JAV paramą kaimyniniam Saddamo Husseino režimui, kurią nutraukus besibaigiant karui su Iranu bei griūvant Sovietų imperijai pastarasis stengėsi kompensuoti užpuldamas kaimyninį Kuveitą. Tad Pirmasis Persijos įlankos karas kiek paradoksaliai suteikė gyvybiškai svarbų atokvėpį Iranui.

1979 m. Irane susiformavo unikali politinė sistema – teokratinė respublika su tam tikrų visuotinių rinkimų elementais. Tai vienintelė valstybė pasaulyje, oficialios religijos statusą pripažinusi tik šiitų islamo pakraipai. Painus valdžios institucijų tinklas yra sudaromas remiantis tiek demokratiškas rinkimų principais, tiek ir ypatinga įtraukimo į valdžią sistema, paremta religiniais motyvais. Vykdomosios valdžios vadovas yra respublikos prezidentas, renkamas visuotiniuose tiesioginiuose rinkimuose ketveriems metams (šiuo metu skandalingai pagarsėjęs Mahmoudas Ahmadi-

nejadas). Jis suformuoja vyriausybę. Įstatymų leidžiamoji valdžia – vienu rūmų Islamo Konsultacinė Asamblėja (Medžlisas) – renkama visuotiniuose rinkimuose. Aukščiausiasis dvasinis vadovas, kurį Ekspertų Asamblėja skiria iki mirties, faktiškai yra valstybės galva (šiuo metu ajatola Ali Khamenei, paskirtas dar 1989 m.). Jo pirmtako Khomeinio sukurtos doktrinos, iki šiol nominaliai vadovaujančios Irano politiniam gyvenimui, svarba kyla iš kelių pamatinių religinės teisės aspektų. Pirmiausia ji didžia dalimi prieštarauja klasikinei šiitų tradicijai, laukiamo imamo galią faktiškai suteikdama islamo teisės ekspertui, kuris ją ne tik žino, bet ir saugo bei diegia. Ši ypatybė Khomeinio reformuotą šiizmą, kurio teisės mokykloms ir šiaip leidžiama gerokai didesnė interpretacijos laisvė nei tradicinių sunitų mokykloms, daro net dar palankesnę modernybės keliams iššūkiams spręsti. Kitaip tariant, *specifinė Irano religinė sistema yra progresyvi bendrame dabartinio islamo kontekste, kurios natūrali ideologinė priešprieša jame yra sunitų apokaliptinis fundamentalizmas, atstovaujamas liūdnei pagarsėjusios Al-Qa-eda organizacijos*. Taigi, Vakaruose vis dar populiarios ideologinės spekuliacijos apie sąjungos tarp šių absoliučiai skirtingų reislamizacijos projektų galimybę yra laužtos iš piršto.

Potenciali šiandieninio Irano galia pirmiausia gali būti įvertinta remiantis karinių, ekonominių, energetinių, socialinių bei politinių išteklių duomenimis. Ši valstybė yra didžiausia pagal gyventojų skaičių (apie 70 mln.) ir antra pagal plotą (apie 1,65 mln. km²) Persijos įlankos regione bei atitinkamai trečia ir ketvirta Vidurio Rytuose. Iranas yra et-

niškai itin marga šalis. Persai sudaro tik 51% visų gyventojų, o didžiausios ne iranėnų kilmės mažumos yra azerbaidžaniečiai (24%), kurdai (7%) ir arabai (3%). Musulmonai sudaro apie 98% šalies gyventojų, kurių 89% yra šiitai ir 10% sunitai (septinta vieta pasaulyje pagal islamo išpažinėjų skaičių)⁵. Beveik visą Irano teritoriją užima kalnai ir plokščiakalniai. Pastaruosiuose vyrauja dykumos ir pusdykumės. Tai daro Iraną sunkiai prieinamą sausumos agresijai, išskyrus Chuzistano provinciją pasienyje su Iraku. Dar daugiau, Iranas regione yra strategiškai itin svarbus kontroliuojamas siaurės-rytų Persijos įlankos pakrantę, ypač jūriniam naftos transportavimui gyvybiškai svarbų siaurą Ormuzo sąsiaurį (vienintelė Persijos įlankos ir Indijos vandenyno jungtis).

Iš pirmo žvilgsnio Iranas turi išpuodingas ginkluotąsias pajėgas. Šalies reguliarią kariuomenę sudaro apie 545 000 žmonių (aštunta vieta pasaulyje, islamo civilizacinėje erdvėje nusileidžianti tik Pakistanui). Kartu su rezervininkais bei didele teoriškai mobilizuotina, dar karo su Iraku laikus menančia įvairių sukarintų organizacijų sistema (virš 11 000 000 žmonių) bendras Irano karių skaičius yra didžiausias pasaulyje (virš 12 000 000). Kita vertus, Teheranas pastaraisiais metais gynybos reikmėms išleidžia vos 2–3% BVP, o tai yra mažiausias rodiklis iš visų Persijos įlankos valstybių. Nuo revoliucijos tebesitęsiantį ginklų embargą šalis siekė kompensuoti savo karinės pramonės plėtra, kurios dabartines tikrąsias galimybes dėl karinių duomenų išlaptinimo sunku objektyviai įvertinti. Šiame kontekste bene daugiausia nerimo Vakarams ir Izraeliui kelia Irano bran-

duolinė programa, juolab kad *Shahab-3* vidutinio nuotolio balistinės raketos paleidimas dar 1998 m. pademonstravo pasauliui, jog ši šalis jau turi raketą-nešėją, iš esmės nepažeidžiamą konvencinių oro gynybos sistemų.⁶ Pabrėžtina, jog galimų karinių pajėgų būtinybę Irano atveju lemia tiek išoriniai (geopolitinė konfigūracija Vidurio Rytų ir Persijos įlankos kontekste), tiek ir vidiniai veiksniai: valstybės dydis; etninė, kalbinė bei religinė įvairovė, ne kartą iššaukusi separatistines tendencijas; galiausiai, jau pats valstybės valdymo užtikrinimas.⁷ Kita vertus, ši šalis ir toliau remiasi *daugiau nei du amžius trunkančiu tiesioginių karinių invazijų į užsienį atsisakymo principu*. Priešingai, Irano užsienio politika grindžiama siekiais eliminuoti išorės įtakas regione bei plėtoti diplomatinius ryšius su besivystančiomis valstybėmis (jie jau užmegzti kone su visomis JTO narėmis, išskyrus Izraelį ir JAV). Tad nėra keista, jog karinei šalies doktrinai būdingas atgrasos (*deterrence*) pabrėžimas.

Kalbant apie dabartinį Iraną pasaulio geopolitinės sistemos dinamikos kontekste, 1979 m. revoliucija tampa pagrindiniu lyginamosios analizės išeities tašku. Pasikeitus valdžiai įvyko esminės permainos šalies aljansų sistemoje, užsienio politikoje ir karinėje galioje. Visų pirma žlugo vyraujantis JAV vaidmuo valstybėje, kartu nulėmęs tarpusavio ryšių karinėje, žvalgybinėje bei ekonominėje srityse pabaigą. Iranas, valdant šachui amerikiečiams buvęs regiono stabilumo garantu, 1979 m. tapo vienu pagrindinių nestabilumo židinių, siekiančių eksportuoti islamo revoliuciją. Vidurio Rytuose susidaręs galių vakuumas paskatino SSRS invaziją Afganistane ir Irako–Irano

karą.⁸ Pabrėžtina, kad islamiškojo mesianizmo ir revoliucijos eksporto principai yra tiesiogiai įtvirtinti šalies konstitucijoje.

Viena pagrindinių Teherano priemonių įtakai už savo sienų plėsti yra naudojimas šiitų bendruomenėmis kitose valstybėse. Bene anksčiausias tokios jau revoliuciniais principais besiremiančio režimo taktikos pavyzdys buvo dar 1979 m. Saudo Arabijoje prasidėję šiitų mažumos maištai. Svarbu tai, kad nors jų būta tik 120 000 žmonių, tačiau būtent jie sudarė didžiausią naftos verslovių darbuotojų dalį, todėl Saudų sostas privalėjo atsižvelgti į jų, o kartu ir į kaimyninio Irano reikalavimus. Vis dėlto paradigminiu atveju šiuo požiūriu pagrįstai yra laikomas Libanas. Hezbollah buvo įkurta kaip vietinių šiitų islamistų reakcija į 1982 m. įvykusį destruktivių Izraelio įsiveržimą. Bene sėkmingiausiu Irano islamo revoliucijos plėtros projektu vadinama organizacija greitai tapo nuolatinio galvos skausmu galin-gajam kaimynui pietuose. Liūdnei pagarsėjusi 1983 m. savižudžių ataka prieš JAV pėstininkus (241 auka) bei gausybė kitų išpuolių lėmė Hezbollah įtraukimą į teroristinių grupių sąrašus ne tik Izraelyje, bet ir daugelyje Vakarų valstybių.⁹ Išlaikiusi glaudžius ryšius su Irano režimu bei pataikavusi šalį okupavusios Sirijos interesams, Hezbollah ne tik sugebėjo išlikti nuolatinėje priešpriešoje su Izraeliu, bet net ir prisiėmė sau pergalės nuopelnus pastarajam pagaliau pasitraukus iš Libano 2000 metais.

2006 m. karo su Izraeliu išvakarėse judėjimas jau buvo išsiplėtęs į nuo Sirijos ir net Irano pakankamai nepriklausomą¹⁰, kone visus šalies šiitus (apie 40%) atstovaujančią struktūrą su vykdomomis

atskiromis socialinėmis bei ekonominėmis programomis, kvalifikuota partizaninė armija bei keliais ministrų portfeliais etnokonfesinėmis kvotomis grindžiamoje Libano vyriausybėje. Remiantis šiais kriterijais, Hezbollah ilgai laikyta kone tobulu „valstybės valstybėje“ pavyzdžiu, žinoma, jeigu patį Libaną kiek tendencingai pavadinsime „funkcionuojančia valstybe“. 2006 m. karas, pagrįstai laikytinas pirmuoju Izraelio pralaimėjimu per visą istoriją, kadangi iš esmės nebuvo pasiektas nei vienas šios šalies vadovybės išskel-tas strateginis tikslas, Hezbollah ir jos lyderį Hassaną Nasrallahą iškelė į neregėtas populiarumo aukštumas visoje islamo civilizacinėje erdvėje. Ilgalaikiai politiniai šio ginkluoto konflikto dividendai Teheranui taipogi yra akivaizdūs. Libane pasiteisinusi paramos šiitams taktika pastaruoju metu aktyviai taikoma ir Irake. Šiuo atveju etnokonfesinių konfliktų sukeltame chaose skęsta Irano kaimynę kontroliuojantys amerikiečiai ir jų padėtis kasdien darosi vis sudėtingesnė. Apibendrinant, šiizmo gynybos taktikos aukomis, be jau minėtų valstybių, teoriškai gali tapti dauguma kitų Persijos įlankos šalių ir kol kas pavydėtina draugiškumą Teheranui demonstruojanti Sirija.¹¹

Nors Khomeinio revoliucijos šalininkų daugiausia yra tarp šiitų, kai kurie jo nuosekliai įgyvendinamos panislamistinės ideologijos aspektai (islamo pasaulio interesų gynimas, antiimperializmas) pritraukia vis daugiau šalininkų sunitų įvairiose valstybėse. Revoliucijos eksporto ir panislamizmo idėjų sklaidos politiką Iranas vykdo įvairiais būdais: sukarintų šalininkų grupuočių rėmimu (Libanas), ardomąja veikla (Bahreinas), finansinėmis priemonėmis (bent keletas

ilankos valstybių). Be to, Iranas įtvirtino ypatingą islamistinės propagandos praktiką kasmetinių piligrimų kelionių į dabartinėje Saudo Arabijoje esančią Meką (hadžas) metu. Anot drąsiausių spėlionių, Teheranas yra susijęs su islamistų veikla Turkijoje, Jemene, Pakistane, net Filipinuose ir Malaizijoje. Kita vertus, pastebima tendencija, jog pragmatizmas vis dažniau Irano yra laikomas prioritetiniu ideologijos atžvilgiu (pvz., tam tikri santykių su Pakistanu, Turkija ar JAE aspektai).

Nevertėtų užmiršti, jog nugalėjus reoliucijai Iranas *stengėsi skrupulingai vykdyti neutralumo politiką abiejų supervalstybių atžvilgiu, kartu aktyviai stiprindamas nacionalinę gynybos sistemą*. Ši strategija, manoma, buvo daugiausia nulemta istorinės patirties. Iranas visada jautėsi saugiausiai, kai supervalstybės konkuruodavo tiek, kad negalėtų pasiekti susitarimo Teherano sąskaita. Vis dėlto *vadinamoji neutralumo (arba neprisijungimo) politika šiuo atveju reiškė didesnę palankumą SSRS (paralė su Indija)*, ypač turint omenyje tai, kad JAV jokiais būdais nenorėjo užleisti atsiradusio galios vakuomo iš Persijos ilankos pasitraukus britams.¹² Suirus Sovietų imperijai ir pasauliui iš esmės virtus vienpoliu tokia politika jau nebegali duoti laukiamų rezultatų. Rusijos (SSRS), bent du amžius laikytos bene pagrindine grėsme Irano saugumui, įtaka regione žymiai sumenko. Abi valstybės šiandien neturi bendros sausumos sienos jas atskyrus naujosios respublikoms NVS narėms, kurios tapo šių veikėjų įtakos sferų dalijimosi zona. Vis dėlto JAV dominavimas pasaulyje bei Irano izoliacija paskatino glaudaus Rusijos ir Irano bendradarbia-

vimo, apie kurį bus detaliau kalbama kitoje straipsnio dalyje, atsiradimą.

Atrodytų, kad Teheranas pradeda susitaikyti su tuo, kad žlugus SSRS pasaulyje liko nedidelė nepriklausomos nuo JAV įtakos veiksmų erdvė. Tai iš dalies paaiškina pastarojo dešimtmečio santykių su galingiausiomis Vakarų Europos šalimis sąlygišką atšilimą.¹³ Nepaisant to, Iranas vis dar turi ypatingą ginklą ekonominiam bei diplomatiniam spaudimui atremti – milžiniškus energetinius išteklius. Šioje šalyje yra apie 9% pasaulio naftos (nusileidžia tik Saudo Arabijai). Kai kurių autorių teigimu, Irano atveju būtent „pasaulio naftos troškulys suteikė visas sąlygas tapti stipria industrine ir karine valstybe.“¹⁴ Kita vertus, skirtingai negu arabų šalyse, Irane yra ne tik naftos, bet ir apie 18% pasaulio gamtinių dujų (nusileidžia tik Rusijai). *Šių energetinių išteklių gausa Iraną daro globalaus masto geoekonominiu veikėju, galinčiu daryti įtaką jų kainų kaitai*. Akivaizdu, kad tokia galia yra viena svarbiausių Teherano geopolitinių tikslų siekimo priemonių.

Specifinė Islamo Respublikos politika etninių mažumų atžvilgiu daugeliu aspektų yra panaši į jau aprašytą šiutų gynybos taktiką. Vis dėlto būtina prisiminti, kad Iranas yra daugiatautė valstybė, turinti senas atskirų provincijų harmoningos koegzistencijos, bet ir jų separatizmo tradicijas su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis. Taip, pavyzdžiui, kurdai gali būti laikomi tiek jo „Trojos arkliu“ kitose šalyse, tiek ir savo paties problemų šaltiniu. Ši keliasdešimt milijonų žmonių jungianti tauta XX a. tapo žiaurių Irano, Irako, Turkijos bei SSRS manipuliacijų auka. Oficialusis

Teheranas dažnai savo interesais skatino kurdų nacionalizmą Irake, tačiau tik šiam poreikiui sumažėjus imdavosi represijų jų atžvilgiu savo teritorijoje. Panašiai naudojamosi ir gausia azerbaidžaniečių bendruomene. Šiuo požiūriu vienareikšmiškai problemine grupe Irane galima laikyti arabus. Būtent jų tariama priespauda Chuzistano provincijoje tapo vienu iš pagrindinių Husseino argumentų pradedant karą 1980 metais. Nepaisant to, Teheranas vis dar sugeba sėkmingai naudotis įvairiomis etninėmis mažumomis savo interesams tenkinti (pvz., chazarai Afganistane).

Galiausiai, verta apžvelgti Iraną valstybių tarpusavio priklausomybės nuo savo įvaizdžio požiūriu. Šiuo atžvilgiu jo politinis elitas save laiko islamo civilizacijos sukurtos simbolių ir vertybių

sistemos, tikro tikėjimo gynėju, revoliucijos bastionu Vakarų ideologinio puolimo akivaizdoje. Tokiam religinių idealų saugotojo įvaizdžiui būdinga tai, kad visos kitos šalys yra traktuojamos kaip priešai, kol neperima „teisingos“ ekonominės, socialinės, politinės bei dvasinės plėtros krypties ir revoliucinės ideologijos. Taip idealiu atveju degeneratais ar agresoriais laikomas visas pasaulis, išskyrus teisingai gyvenančius musulmonus, ir ypač tos valstybės, kurios pagrįstai kelia didžiausią grėsmę islamo civilizacinei erdvei tiek karine, tiek ir kultūrine prasme (JAV ir Izraelis).¹⁵ Žinoma, pragmatizmas ir racionalumas užsienio politikoje ir Irano atveju paprastai nustelbia tokią revoliucinę retoriką. Šias išvalgas bandysiu pagilinti antrojoje straipsnio dalyje.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Louis L. Snyder. *Encyclopedia of Nationalism*. – London: St. James Press, 1990, p. 145.
- 2 Peter Calvocoressi. *Pasaulio politika. 1945–2000*. – Vilnius: Briedis, 2001, p. 411.
- 3 Ten pat.
- 4 Massoumeh Ebtekar. *Takeover in Tehran: The Inside Story of the 1979 U.S. Embassy Capture*. – Vancouver: Talonbooks, 2000, p. 28.
- 5 Čia ir toliau pateikiami statistiniai duomenys iš *The World Factbook*, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html#Intro>>. [Žiūrėta 2008 12 11].
- 6 Stephen Blank. *The Spirit of Eternal Negation: Russia's Hour on the Middle East*. – Camberley: Conflict Studies Research Centre, 1998, p. 24.
- 7 Shireen Hunter. „The Iran-Iraq War and Iran's Defence Policy.“ // *Gulf Security and the Iran-Iraq War*. Sud. Thomas Naff. – Washington, DC: National Defence University Press, 1985, psl. 157–182, 163–164.
- 8 Shaul Bakhash. *The Reign of the Ayatollahs*. – New York: Basic Books, Inc., 1984, p. 4.
- 9 Sami G. Hajjar. „Hizballah: Terrorism, National Liberation, or Menace?“. *Strategic Studies Institute*, 2002. <<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB184.pdf>>. [Žiūrėta 2008 12 03], iii.
- 10 Graham E. Fuller. „The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance.“ *The Washington Quarterly*, 30(1), 2007. <http://www.twq.com/07winter/docs/07winter_fuller.pdf>. [Žiūrėta 2008 12 15], 139–150, 143.
- 11 Peter Calvocoressi. *Pasaulio politika. 1945–2000*. – Vilnius: Briedis, 2001, p. 453.
- 12 Shireen Hunter. „The Iran-Iraq War and Iran's Defence Policy.“ // *Gulf Security and the Iran-Iraq War*. Sud. Thomas Naff. – Washington, DC: National Defence University Press, 1985, p. 160–162.
- 13 Mehdi Mozaffari. *Revolutionary, Thermidorian and Enigmatic Foreign Policy: President Khatami and the 'Fear of the Wave'*. – Aarhus: Department of Political Science of Aarhus University, 1999, p. 25.
- 14 Peter Calvocoressi. *Pasaulio politika. 1945–2000*. – Vilnius: Briedis, 2001, p. 411.
- 15 Nortautas Statkus, Egidijus Motieka, Česlovas Laurinavičius. *Geopolitiniai kodai*. 2 leid. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 62.

B. d.